

Д-р Константин ПЕТРОВ

ДЕЛОТО НА КИРИЛ И МЕТОДИ ВО ОБНОВУВАЊЕТО И РАСПРОСТИРАЊЕТО НА КУЛТОТ НА КЛИМЕНТ РИМСКИ ВО УМЕТНОСТА

II дел

Во првиот дел од оваа студија, објавен под наслов „Истражување на непознати предхерсонески допири на Кирил и Методи со култот на Климент Римски,“ разгледани се најважните резултати од извршените испитувања за разјаснување на овој проблем.

Во сооднос со познатите битни податоци од животот на Климент Римски е навлезено во аналитичко испитување на делови од *Epistola Anastasii apostolicae sedis bibliothecarii ad Gaudericum episcopum*, од *Epistola ad Carolum Calvum*, од *Legenda Italica* и од Паметъ и житіе блаженаго оучителя нашего Константина философа прѣваго наставника словенскихъ языкъ. По проценување и толкување на наводи и ставови на најстари документи и извори е утврдено дека Константин — Кирил имал обемни познавања за животот на Климент Римски, уште во Константинополис, пред тргнувањето за Хазарската мисија, пред стигнувањето во Херсонес и пред наоѓањето на моштите на папата маченик.

Во соодветна смисла е натаму укажано дека ваквите знаења Константин—Кирил можел да ги добие на два начина. Едниот од нив е со читање ракописи од самиот Климент Римски (можеби *Epistolae ad Corinthios*, или *Epistolae de virginitatis* или *De Constitutio apostolicae* или *Patrem apostolicorum Petri et Pauli opera*). Вториот начин на запознавање со животот на папата маченик е од текстовите на прквените хроничари, апологети и теоретичари, на пример: *Irenaeus Lugdunensis* (во *Adversus haereses*) или *Tertullianus Florens* (во *De praescriptione haereticorum*) или *Eusebius Caesarensis* (во *Historia ecclesiastica*) или *Augustinus Hiponensis* (во *Epistolae*) или *Hieronimus Stridonensis* (во *De Viris illustribus* и *Adversus Iovianum*) кои што пишувале за Климент Римски.

Понатаму во оваа смисла, е одделено место и на уметничките култни спомени коишто Константин—Кирил имал можност да ги знае, на пример: храмовите на св. Климент во Рим, во *Velitrae* и во Херсонес,

како и мозаичните и фреско фигури на Климент Римски во Sant' Apollinare Nuovo во Равена и во Santa Maria Antica во Рим.

Во продолжение е свртено внимание и на местата во кои Константин—Кирил можел да ги добие големите знаења за Климент Римски. Тоа е најнапред императорскиот двор, каде што Константин—Кирил се школувал и Патријаршиската библиотека и архив во Константинопол, каде што Константин-Кирил можел да ги чита најзначајните ракописи и документи во својство на библиотекар именуван од императорката Теодора.

Во заклучокот е укажано на државниот карактер на Хазарската мисија и особено е нагласено дека покрај мисијата кај Хазарите Константин-Кирил (заедно со Методи) имал цел да ги открие моштите на Климент Римски и да ги пренесе во Константинопол. Тие мошти, ќе станат дел од натамошните политички — мисионерски планови на императорот Михаил III во Европа, и дел од планираното екуменско делување на браќата Константи-Кирил и Методи.

Во овој втор дел од студијата ќе бидат изложени резултатите од сите истражувања на документи, извори и споменици коишто даваат одговор на прашањата за делувањето на Константин-Кирил и Методи во обновување на култот на Климент Римски и одразите во уметноста на раниот период.

*

Доаѓањето на Константин-Кирил и Методи со придружбата во Херсонес претставува не само прва етапа на патот за Хазарската мисија, но и едно застанување од особена важност за проблемот што овде се разјаснува. Потребно е, инаку, веднаш да се приспомне дека за самото патување до Херсонес нема во документите и изворите никакви податоци што и не е битно за ова изложување. Од друга страна треба да се рече дека има извесни податоци за престојот на Константи-Кирил и Методи во Херсонес (наведени во писмото на Anastasius Bibliothecarius до епископот Гаудерих), но тие податоци немаат насочувачка вредност за ова истражување. Исто така немаат издвоена важност ни подготовките на Константин-Кирил и Методи во Херсонес, за барањето на моштите на Климент Римски (наведени во Epistola ad Caudericum, во Legenda Italica, во Константиновото житие и во некои подоцнежни ракописи).

Меѓутоа, треба да биде нарочно нагласено дека се веќе од значење промислено организираните свечени форми на барањето, доаѓањето и земањето на моштите на Климент Римски. Овие процесиијални свечности, сл. 1, подготвени од Константин-Кирил и Методи значат всушност вистински почеток на јавно и официјално обновување на култот на Климент Римски, којшто набргу ќе се затемели во повеќе земји со многу нови уметнички споменици.

За ова свечено откривање моштите на Климент Римски, Константин-Кирил (заедно со Методи) со епископот, свештениците и со народот

Сл. 1 — Процесијата при откривањето на моштите на Климент Римски од Константин-Кирил и Методи. Детал од минијатурата во Менологот на Василии II, X век.

херсонески, тргнале со кораб кон островот, пеејќи псалми и молејќи се, според наводите во *Legenda Italica*: „... navem ingressi... cum episcopo ac venerabili clero nec non cum non nullis de populo... psalentes atque orantes pervenerunt ad insulam“⁵².

Потоа, по наоѓањето, во знак на благодарност самиот Константин-Кирил го носел ковчезето со најдените мошти на глава, во процесията кон коработ, како што стои во *Legenda Italica*: „... sanctus vir super proprium caput sanctarum reliquiarum loculum... ad navim... cum hymnis et laudibus maximus transportavit“⁵³.

Свечените процесии продолжиле и натаму кон градот Херсонес со благодарствени слова од гувернерот на градот „vir nobilis Niceforus, eiusdem civitatis dux“ и со чување на моштите првин по храмот на св. Созонти, а потоа во храмот на св. Леонти. На крајот по свечени процесии низ градот, со сето население, моштите биле положени во големата базилика. За сèво ова извистува *Legenda Italica* со следниве зборови: „... in templo Sancti Sozontis... cum diligenti custodia posuerunt; demum vero ad ecclesiam Sancti Leonti transtulerunt“. „Inde... universa civitatis multitudo conveniens, assumpto sanctarum reliquiarum loculo, totam in circuitu cum magnis laudibus lustraverunt urbem, et sic ad maiorem basilicam venientes, in ea illum honorifice locaverunt;“⁵⁴

Овде е место да се спомене дека во *Legenda Italica* описите завршуваат на веќе навсдениот начин со положувањето на моштите на Климент Римски во големата базилика на Херсонес. Понатаму, во овој извор нема ни збор за фактот дека Константин-Кирил го опишал наоѓањето и пренесувањето на моштите на Климент Римски, како што е тоа мошне индикативно наведено во *Epistola ad Gaudericum episcopum*. Во овој документ стои дека Константин-Кирил напишал три состави, Кратка историја, Похвално слово и Свиток на химни за Климент Римски: „... mirabilis vere philosophus... edidit... brevem historiam et sermonem declamatorium... rotulam hymni“⁵⁵. Овие текстови не се дочувани до наше време, но е важно да бидат разгледани како проблем.

Во оваа смисла наведувам дека во Константиновото житие (претпоставено од IX век) има сосема краток текст за наоѓањето на моштите на Климент Римски, без проширени објаснувања како во *Legenda Italica*. Меѓутоа, треба да се додаде дека во крајот на 18-тиот став стојат индикативни зборови: „... какоже пишеть въ свѣрѣтѣни иго,“⁵⁶, коишто треба да бидат толкувани во смисла дека самиот Константин-Кирил пишувал за наоѓањето на моштите, при што секако се мисли на спомнатите три состави.

Би требало, од друга страна, да се одбележи дека во Методисвото житие нема апсолутно никакви податоци за откривањето моштите на Климент Римски. Овој настан е во Методисвото житие сосема изоста-

⁵² F. Grivec — F. Tomšič, o. c., p. 60.

⁵³ Ibidem, p. 61.

⁵⁴ Ibidem, p. 61.

⁵⁵ F. Grivec — F. Tomšič, o. c., p. 65.

⁵⁶ Ibidem, стр. 110.

вен и текстот преминува од иницијативата на императорот Михаил III веднаш на краток опис на настаните кај Хазарите⁵⁷. Понатаму сосема едноствен опис со неколку кратки реченици за барањето, наоѓањето и земањето на моштите на Климент Римски има во Краткото житие Константиново⁵⁸. Во иста смисла а во помал обем е опишано наоѓањето на моштите на Климент Римски во *Legenda Moraviae* (од XIV—XV век) (*Legenda ss. Cyrilli et Methodii patronorum Moraviae*⁵⁹). Инаку потребо е да се сумира дека во сите три извори, во Методијевото житие, во Краткото житие Константиново и во *Legenda Moraviae*, нема податоци за Константиновите описи на откривањето на моштите на Климент Римски.

Во подоцната Херсонеска Легенда (најдоцна до XVI век) (Глово на пренесеније моштемъ преславнаго Климента), има релативно доста опширни описи за наоѓањето на моштите на Климент Римски, на начин и со фактографија како во *Legenda Italica*: „Еже и сътвори преподобнии архiereи, въ коравль блаженую раку на главѣ носл . . . „, „ . . . въ храмъ святаго Созонта донести его, . . . „ „преславнаго Климента въ домъ святаго Леонтия преложи, . . . „, „съ сватыми мошymi славнаго Климента весъ градъ обшедше, въ кадоликую црковь внидоша.“⁶⁰. Меѓутоа, во Херсонеската Легенда нема податоци за составите на Константин-Кирил по повод наоѓањето и пренесувањето на моштите на Климент Римски.

Врз основа на овие неколку податоци од најраните документи и извори, од оние современи на IX век па сè до оние од XII, XIV—XV и XVI век, е можно да се следат најважните настани за барањето, откривањето и процесиијалното носење на моштите во Херсонес. По последните податоци за внесување на моштите на Климент Римски најнапред во храмот на свети Созонти. потоа во храмот на свети Леонти и на крајот во катедралата во Херсонес, нема веќе значајни спомнувања што се однесуваат на моштите сè до нивното донесување во Рим.

Единствени три кратки и не особено индикативни спомнувања на моштите на Климент Римски, во овој временски интервал долг речиси девет години и во текот на нивно далечно и околу четири илјади километри заобиколно пренесување во Рим се следниве. Во *Legenda Moraviae*, на пример, стојат вакви зборови за донесувањето на моштите на папата маченик во Моравија: „Abinde (autem) procedens in terram Moraviae, secum portans corpus beati Clementis“⁶¹. На едно друго натамошно место во *Legenda Moraviae* се наоѓа уште и наводот за поканата од папата Никола I до Константин-Кирил и Методи да дојдат

⁵⁷ Ibidem, стр. 154.

⁵⁸ А. Воронов, Главнѣйшіе источники для исторіи свв. Кирилла и Меѳодія стр. 191—203, Киев 1877; В. А. Бильбасов, Кирил и Меѳодій по документальным источникам, II, стр. 238—246; А. Теодоровъ-Баланъ, Кирилъ и Методи, II, стр. 116, София 1931.

⁵⁹ *Fontes rerum bohemicarum*, Lib I, p. 101, Praha 1873; А. Теодоровъ-Баланъ, о. с., стр. 202.

⁶⁰ А. Теодоровъ-Баланъ, о. с., стр. 126, 127.

⁶¹ *Fontes rerum bohemicarum*, о. с., lib. I, p. 102; А. Теодоровъ-Баланъ, о. с., стр. 203.

во Рим, којашто меѓу другите важни причини е упатена и затоа што папата разбрал за откривањето на моштите на Климент Римски: „... auditis Papa Nicolaus... et de reliquiis inventis s. Clementis“⁶². Понатаму, во иста смисла, во Краткото житие Констаниново (од XIII—XVI век) стојат следниве зборови за пристигнувањето на моштите на Климент Римски пред Рим: ”Оувѣдъ же архієпископъ римъски о философе, посла за нь, прити въ Римъ. Философъ же носѣ мощь свѣтаго Клименъта, приде въ Римъ. Слѣшавъ же папа римъски Андрианъ о телеси свѣтаго Климента и прихождени философа...“⁶³.

Овие последниве посочени изводи, иако содржат само попатни податоци, не може да бидат сосема запоставени при целосното разматрување на итинерсрот на Константин-Кирил и Методи односно на моштите. Вредноста на овие податоци не е суштествена затоа што не помогнува ни најмалку во реконструкција на потполниот итинерер на Константин-Кирил и Методи, односно и итинерсрот на носените мошти на Климент Римски. Затоа е потребно да бидат согледани во нивната вредност сите навидум секундарни, странични, попатни и посредни но корисни во оваа смисла податоци. Низ нивното проценување, толкување и поврзување би можеле во голема мера да бидат реконструирани многуте збиднувања и настани низ кои поминале Константин-Кирил и Методи и разбирливо заедно со нив и моштите на Климент Римски, сè од изнесувањето од катедралата во Херсонес, па до внесувањето во црквата Свети Климент во Рим. Реконструирањето на овој голем итинерер, базирано не само врз сите наведени видови податоци, туку и врз сите нивни аспекти и соодноси, може да биде изведено и димензионирано на следниов начин.

По положувањето на моштите на Климент Римски во катедралата во Херсонес, Константин-Кирил и Методи им се посветиле сосема, според наводите на изворите, на исполнувањето на задачите од мисијата кај Хазарите. За сето ова време, сè до враќањето на Константин-Кирил и Методи во Херсонес, основано може да се претпостави, моштите на Климент Римски се наоѓале во катедралата во Херсонес. Оваа претпоставка е темелена врз околноста дека тоа било единствената можност за безбедно чување на почитуваните значајни реликвии, коишто веќе оттогаш секако влегле во големите екуменски планови на Константин-Кирил и Методи.

Секаква друга претпоставка според која моштите на Климент Римски би биле носени на долгото и несигурно патување кон хазарскиот кан, е сосема неприфатлива заради две мошне важни противпричини. Првата противпричина што била позната уште во Херсонес, е дека кај нехристијанизираните Хазари, коишто токму тогаш биле и на крстопат меѓу исламизирање и хебрџизирање, апсолутно ништо не би значело донесувањето и покажувањето на реликвиите на папата

⁶² Fontes rerum bohemicarum, o. s., lib. I. p. 103; A. Теодоровъ-Баланъ, o. s., стр. 204.

⁶³ А. Воронов, o. s., стр. 191—203; В. А. Бильбасов, o. s., стр. 238—246; А. Теодоровъ-Баланъ, o. s., стр. 117.

маченик. Втората противпричина биле насетуваните и препоставуваните бројни и погибелни тешкотии на патувањето кон хазарскиот кан и на враќање. Имено, уште пред тргнувањето кон хазарскиот кан, еден хазарски војвода „Козар’скы же конкода съ вои . . .“ нападнал еден близок христијански град. Претпоставките за тешкото патување не биле неосновани. И самиот Константин-Кирил (заедно со Методи и со придружбата) бил нападнал од Угрите, „ . . . вѣзврати же се философъ . . . нападоше на нь Оугри . . .“ Следел потоа небезбедниот пат од, речиси, илјада и двеста километри, најнапред со кораб преку Азовско Море а потоа крај Кавказ до Касписко Езеро” . . . вѣ коравль . . . на мѣстскоѣ ѣзеро и капѣискаа врата къав’каискыиѣхъ горъ . . .“ Враќањето кон Херсонес било исто така со зачестени тешкотии низ безводни предели. Затоа, може основано да се претпостави, дека, однапред знаејќи за тешкотиите на патувањето, Константин-Кирил и Методи не ги зеле со себе моштите туку ги оставиле на сигурно чување во катедралата на Херсонес.

На враќање од Херсонес во Константинополис, сл. 2, Константин-Кирил и Методи ги зеле со себе моштите, што е сосема сигурен факт, тесно поврзан со натамошниот след на настаните. Иако во документите и изворите нема податоци за ова. Во продолжение на оваа мисла, паѓа во очи, натаму, дека нема никакви споменувања, ни податоци во документи, доколку вакви постосле и не се зачувани до наше време, за пречекот на Константин-Кирил и Методи, односно моштите на Климент Римски во Константинополис. Понатаму, она што е многу поважно за ова разгледување е дека не постојат, или не се дочувани до наше време, ни споменувања ни податоци во документи и извори, за местонаоѓањето на моштите на падата маченик за време на престојот на Константин-Кирил и Методи сè до тргнувањето за Моравската мисија. Меѓутоа, врз основа на податоците за местата на престојот на Константин-Кирил и Методи, по враќањето од Хазарската мисија, можно е да бидат реконструирани околностите во коишто е одбрано местото за положување и чување на моштите на Климент Римски.

Според познатите податоци, Константин-Кирил живеел, до тргнувањето за Моравската мисија, во црквата Свети Апостоли во Константинополис: . . . живѣше вѣ цркви светѣхъ апостолю . . .⁶⁴) а Методи во манастирот Полихрон: „вѣ манастири, иже нарицають сѧ Полихронъ.“⁶⁵ Врз основа само на овие два податоци е можно да се претпостави со несомнена основаност и местото на чувањето на моштите на Климент Римски во Константинополис, во време од нивното донесување од Херсонес, до тргнувањето на Моравската мисија на Константин-Кирил и Методи.

При една сосема објективна и прифатлива дедукција би можело најнапред да се заклучи дека моштите на Климент Римски не биле однесени од Методи во манастирот Полихрон за да бидат чувани таму и тоа од следниве разбирливи причини. Најнапред затоа што

⁶⁴ F. Grivec — F. Tomšič, o. c., str. 128.

⁶⁵ Ibidem, str. 154.

значајните мошти на папата маченик не можеле во никој случај да бидат чувани во еден манастир од не особено значење. Второ, затоа што манастирот Полихрон макар и релативно не многу далеку од Константинополис, сепак се наоѓал во провинција⁶⁶. Освен тоа во околноста на доминантната улога на Константин-Кирил пред Методи, неприфатлива би била претпоставката дека чувањето на реликвиите би му било додделено на Методи. Заради сево ова речено, е сосема очигледно дека моштите на Климент Римски никако не можеле да бидат однесени и чувани од Методи во манастирот Полихрон.

Од друга страна, наспроти ова, сите околности одат во прилог на основаната претпоставка дека моштите на папата маченик биле донесени и чувани од Константин-Кирил во црквата Свети Апостоли во Константинополис. Ова не е само затоа што црквата Свети Апостоли била една меѓу најзначајните сакрални градби во Константинополис, туку и заради историските околности коишто биле пресудни за положувањето на моштите на Климент Римски во неа.

Црквата Свети Апостоли би а веќе при првото градење од императорот Константин I пред 337 година,⁶⁷ наменета за гробна црква на императорот и на неговите наследници. Таков ист карактер и иста намена задржала црквата Свети Апостоли и по пресоградувањето од императорката Теодора и императорот Јустинијан (меѓу 536 и 550 година)⁶⁸. Според оваа императорска намена на црквата, во овој храм на Свети Апостоли биле погребувани подоцна, со ретки исклучоци, речиси, сите византиски императори.⁶⁹

Имајќи ја предвид намената на црквата Свети Апостоли во Константинополис, да ѝ чува реликвиите на византиските императори разбирајво е дека на ваков начин стана, а и најпогоден храм за чување на моштите од папата маченик. Затоа со основана сигурност може да се претпостави дека токму во црквата Свети Апостоли⁷⁰, веројатно со

⁶⁶ Fr. Dvornik, o. c., p. 211, наведува дека Polychron е манастир близу до малоазиски Olympus во Bithynia. Подоцна во VII—IX век називот на областа е заменет со назив на темата Opsikion (G. Ostrogorsky, o. c., Beilage II). За поточно лоцирање треба да се објасни дека манастирот се наоѓал близу до планината Олимп (на турски Ulu Dag), околу 80 километри јужно од Константинополис, односно 20 километри јужно од Брус.

⁶⁷ Eusebius Caesarensis, Historia ecclesiastica, IX, 9 и Vita Constantini, I, 27, 31.

⁶⁸ A. Choisy, L'art ed bâtir chez les Byzantins, Paris 1884, p. 164; Ch. Diehl, Manuel d'art Byzantin, Paris 1925, p. 168; Ch. Diehl, Le Monde oriental de 395 à 1081, Paris 1944, p. 91; R. Krautheimer, Early christian and byzantine architecture, Suffolk — Wisbech 1965, p. 175.

⁶⁹ Ch. Diehl, Le mond..., p. 175.

⁷⁰ Императорското сепулкрално значење црквата Свети Апостоли го зачувала и подоцна (била обновувана во 940 и 1300 година; R. Krautheimer, o. c., p. 175). Затоа во 1195 година за „аламанскиот данок“ (на германско сицилијанскиот крал Хенрих VI) императорот Алексиј III наредил да се собераг и највредните скапоцености од императорските саркофази во црквата Свети Апостоли (G. Ostrogorsky, o. c., S. 329). Поради се е разбирливо што во 1469 година оваа црква, како значајно историско византиско средиште, била урната, додека речиси сите други цркви во Константинополис биле само конвертирани во џамии. И за да се затре култот на византиските императори, на тоа место во 1469 година била подигната џамија на султанот Мехмед II Освојувачот, којашто е одново пресоградена во XVIII век.

одлука на императорот Михаил III и патријархот Фотиј биле положени и чувани моштите на Климент Римски, во времето приближно околу 862 и 863 година, можеби и под непосредна грижа на Константин-Кирил.

Според ваква реконструираните детали за престојот на Константин-Кирил во манастирот — црквата Свети Апостоли во Константинопол околу 862 и 863 година, е утврдено и местото на чувањето на реликвиите на Климент Римски сè до тргнувањето за Моравската мисија. За сето ова време, како што е веќе речено, не се споменувани официјални и јавни, свечени церемонии за положување на моштите во црквата Свети Апостоли. Меѓутоа, и покрај потполното отсуство на вакви споменувања, може да се претпостави дека овој факт не бил тајна за јавноста во Константинополис, којашто секако на повеќе начини, и од членовите на придружбата на Хазарската мисија, била запознаена со донесувањето на моштите на Климент Римски.

Уште поважно е да се претпостави дека императорот Михаил III, како главна личност на црквената политика, и секако потоа и патријархот Фотиј и Синодот на црквата, одлучил да не ги задржи моштите на Климент Римски во Константинополис, туку да ги испрати во Рим, во приликата што се укажала набрзо со Моравската мисија, сл. 3. Оттука е разбирливо дека најверојатно веќе при подготвувањето на Константин-Кирил и Методи (со придружбата) за Моравската мисија, било речено Константин-Кирил и Методи да одат, подоцна во некоја прилика, во Рим за да ги однесат, предадат и остават реликвиите на папата маченик. Оваа одлука и постапка на императорот Михаил III, е сторена за подобрување атмосферата на недоразбирање меѓу Понтификатот од една страна и императорот Михаил III и патријархот Фотиј од друга страна⁷¹.

Секако дека во светлината и на други значајни околности може да биде формиран и еден друг последовен заклучок. Имено, императорската одлука моштите на папата маченик да бидат испратени првин во Моравија а потоа во Рим, би требала да се толкува не само како далековидно решение реликвиите на Климент Римски да не останат во Константинополис, туку предимно со намера да не се иницира, формира и развива култот на еден римски папа, односно на Рим и на Понтификатот во Константинополис и соодветно во Византија⁷². И тоа не само

⁷¹ Имено, по присилната абдикација на патријархот Игнатиј, на патријаршискиот престол во Константинополис дошол патријархот Фотиј во крајот на 858 година, којшто дипломатски побарал признавање на овој чин од Понтификатот. Меѓутоа, новоизбраниот папа Никола I одбил да го признае изборот на патријархот Фотиј.

⁷² При ова е важно да се означи нарочно дека само 3—4 години порано е обновен, од императорот Михаил III, култот на Климент-Анкарски — Clemens Anycranus. Познато е имено дека во Анкара, што била порано во 838 година заземена и разурната од бадгадскиот калиф Мутасим, по нејзиното ослободување во 859 година, императорот Михаил III нарачал обновување не само на фортификациите туку и пресоградување на разурнатата црква на Св. Климент Анкарски (G. Ostrogorsky, o. c., S. 169, 183; Ch. Diehl, Manuel . . . , p. 98—100; R. Krautheimer, o. c., p. 202—204, f. 81). Со оваа постапка императорот Михаил III му дал место и значење на култот на Климент Анкарски.

Сл. 3 — Императорот Михаил III го испраќа Константин-Кирил во Мисија (Хазарска или Моравска). Фреска во црквата Свети Климент во Рим, IX век.

заради непогодното време во односите со Рим туку секако и заради разгорената борба за ослободување на Константинополис од хисрархискиот принципалат на Римската црква. Доста подоцна по однос на култот на Климент Римски, во Византија ќе има видни отстапувања но тие произлегуваат и од изменетите односи со Рим и Понтификатот.

Едно секундарно дедуктивно разгледување на околностите овозможува и ваква последовна сигурна хипотеза. Имено, иако се реликвиите на Климент Римски испратени најнапред во Моравија⁷³, не е тешко да се заклучи дека тие не биле наменети да бидат донесени и оставени во Моравија. Не само затоа што таму меѓу што туку делумно христијанизираните кнезови, болјари и народ, било уште прерано моштите да останат конечно, туку и затоа што нивото вистинско место било во Рим.

При ваквото разложување на реалните околности, останува како сосема сигурна главната претпоставка, дека реликвиите на Климент Римски биле испратени со однапред одредена намера по извесно време да бидат донесени во Рим, каде што непроценливо многу ќе му значат на Понтификатот. На императорот Михаил III, на императорскиот двор, на партијархот Фотиј и на Синодот⁷⁴ им било добро познато дека ваквиот гест од страна на Константинополис би бил толкуван позитивно и би придонесол за помирување со црквата во Рим. Тоа значи дека реликвиите на Климент Римски требаа да послужат и повеќе отколку еден своевиден акредитив на Константин-Кирил и Методи во нивната планирана екуменска мисија во Рим.

Меѓутоа, ова донесување на важните реликвии од црквата Свети Апостоли од Константинополис во црквата Свети Климент во Рим, не било ни брзо, ни директно, ни едноставно. Тоа се одвивало мошне споро и со отстапувања од главниот правец и со извесни понекогаш долготрајни застанувања. За разјаснување на деталите на патувањето од Константинополис до Рим, нема во документите и изворите ниту бројни, ниту опширни податоци. Тие податоци се сведуваат на ретки реченици како кратки индикации, коишто овозможуваат само во главни линии да се реконструира итинерсот на Константин-Кирил (и Методи со придружбата) и во исто време и на моштите на папата маченик.

Токму во смисла на оваа констатација може да се заклучи дека ниту во еден од раните современи документи и извори не се наведени никакви податоци за првата етапа на патувањето од Константинополис

⁷³ Мисијата во Моравија имала и дипломатски карактер и затоа императорот Михаил III го испратил Константин-Кирил (и Методи со придружбата) со многу дарови и со царско писмо до Рагислав како што се наведува во Константиновото житие: „Еъзвесеши же се царъ и Бога прослави съ своими съвѣтниками и посла него съ дары многы, писа въ Рагиславѣ епистолю. . . „F. Grivec—F. Tomšić, o. c., str. 129, 155). Секако дека и оваа Моравска мисија како и Хазарската била со разновидни и големи подготовки и секако дека со Константин-Кирил и Методи тргнала и придружбата од соработници, ученици, помошници и послуга.

⁷⁴ Познато е дека за оваа прилика Михаил III свикал собор, како што стои во Константиновото житие: „Съзравъ же съворъ царъ и призна Константина философа. . .“ (F. Grivec—F. Tomšić, o. c., str. 129).

Сл. 2 — Патот на пренесувањето моштите на Климент Римски.

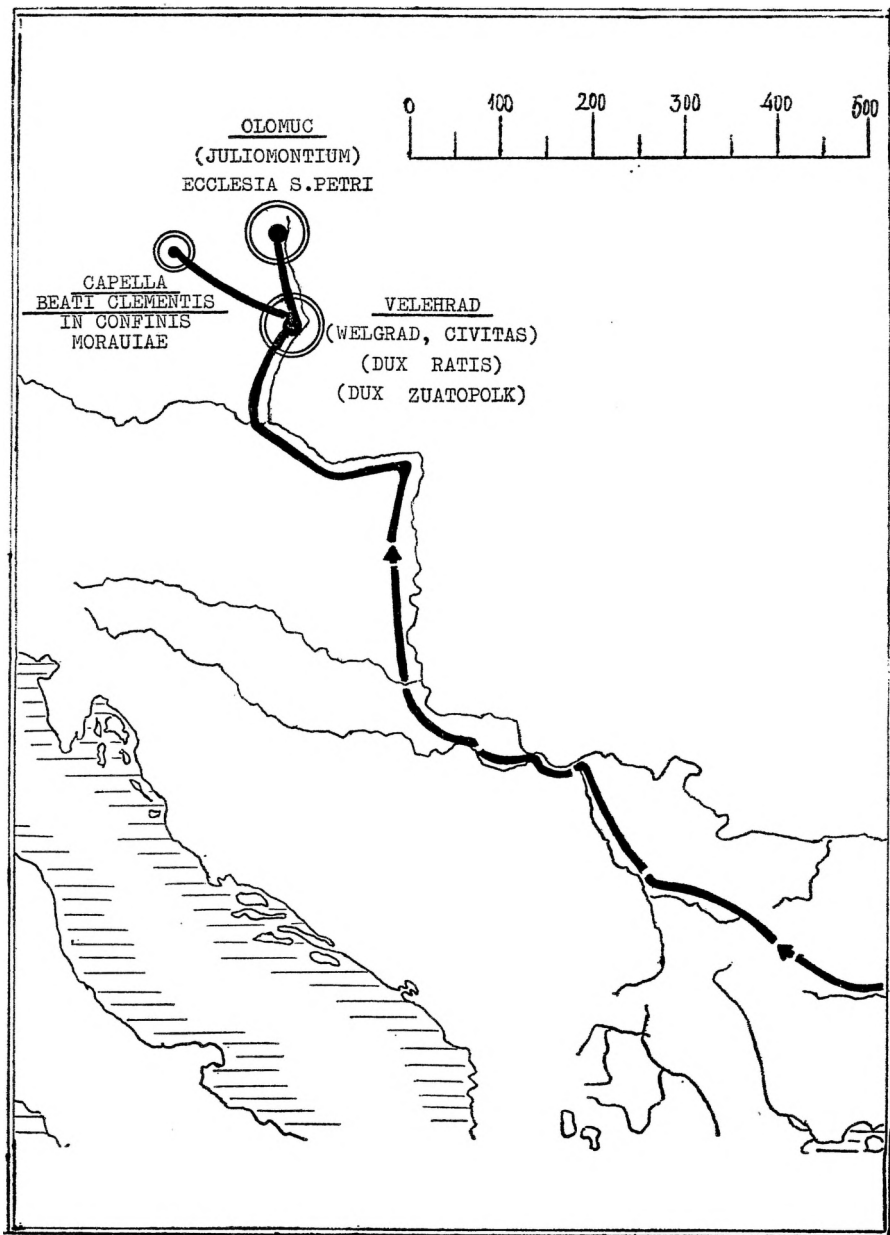
до Моравија. Затоа би требало да се прифати како значаен единствениот податок од еден подоцнежн извор, од *Legenda Moravica*, којшто укажува јасно на едно отклонување во итинерерот, на едно попатно задржување во оваа прва етапа. Според овој податок од *Legenda Moravica*, по тргнувањето од Константинополис Моравската мисија се упатила не во директниот правец кон Моравија, од каде што дошле и легатите на кнезот Растислав, односно во правец Константинополис — Хадрианополис — Филипополис и натаму, туку пак повторно кон север. Константин-Кирил (со Методи и Мисијата) се упатил и стигнал кај Бугарите, како што сведочат зборовите на *Legenda Moravica*: „Egressus vero venit primo ad Bulgaros. . . “⁷⁵, сл. 2.

Како и кај многу други досега одминати странични компоненти и овде е вон од главната линија на ова изложување дипломатскиот, државниот и црковниот карактер на ова застанување на Константин-Кирил и Методи со придружбата „ad Bulgaros“. За ова истражување е од битност само дека на пат за Моравија моштите на Климент Римски биле донесени од Константин-Кирил и Методи „ad Bulgaros“. Во *Legenda Moravica* нема веќе никакви натамошни податоци кои би укажувале на местото и личностите каде што дошле Константин-Кирил и Методи со придружбата. Затоа цитираниот навод од *Legenda Moravica* би можел единствено но и основано да биде толкуван во смисла на една претпоставка, дека моштите на Климент Римски попатно биле донесени на дворот на кнезот Борис—Михаил во Абоба—Плиска. Натаму, во вистинската скудност н податоци и прифатливи коментари не е можно ни изведување на претпоставка за траењето на ова попатно знастанување на моштите на Климент Римски во Абоба—Плиска.

Во продолжение треба да се додаде, дека во документите и изворите нема, натаму, споменување на податоци, што би биле битни за ова изложување, за големата етапа на патувањето од „ad Bulgaros“ сè до Моравија, сл. 4. Во смисла на реченово во некои рани и некои подоцнежни извори само едноставно се преминува⁷⁶ кон изнесувањето на податоци за стигнувањето на Константин-Кирил (со Методи и придружбата) со моштите во Моравија. Така на пример, во Константиновото

⁷⁵ *Fontes rerum bohemicarum*, lib. I, p. 102; A. Теодоров—Баланџ о. с., p. 203.

⁷⁶ Заради ваквата скудност на податоци оваа етапа на итинерерот од „ad Bulgaros“ се до Моравија би можела да биде видена само хипотетично и тоа во главни линии. Во смисла на една реконструкција од ваков карактер би требало да се издвои дека од овој итинерер најмалку веројатни се тешките и непогодните патувања преку Дунав низ несигурните земји на некогашен *Barbaricum*, или исто толку непогодните патувања крај Дунав и низ Гердапската теснина. Како најверојатно би требало да се смета погодната можност којашто Константин — Кирил и Методи ја одбрале враќајќи се во Хадрианополис и оттука по старата сигурна магистрала сè до устието на реката Морава во Дунав близу до *Vindobona*. Треба да се претпостави, натаму, дека на ова патување, долго околу 2.000 км., секако имало и етапни застанувања во *Hadrianopolis*, *Filipopolis*, *Sardica*, *Naissus* *Singidunum*—*Alba Graeca*, во *Sirmium*, *Mursa* и *Aquincum*, но бидејќи таквите не се споменати не може ни да се претпостави нивното значење за ова изложување.

Сл. 4 — Патот на пренесувањето моштите на Климент Римски.

житие овој настан е посведочен со зборовите: „Дошѣдшѣ же кѣмоу Моравѣ, съ великою чѣстию приѣтъ его Растиславъ . . .“⁷⁷. Понатаму, во *Legenda Italica* ова значајно доаѓање е означено со следниов текст: „Cum-que ad partes illas, Deo prosperante, venissent . . .“⁷⁸. Во Краткото Кирилово житие овој настан е означен со реченицата: „И дошѣдшѣ кѣмѣ Кѣлнкѣ Моравѣ и приѣтъ вѣст Растиславомѣ кнѣзюмѣ.“⁷⁹ Во *Legenda Moravica* доаѓањето на Константин-Кирил (и Методи со придружбата) со моштите, е посведочено со веќе еднаш споменатите зборови: „Abinde (autem) procedens venit in terram Moraviae, secum portans corpus beati Clementis“⁸⁰.

По ова рассмотрување на донесувањето на моштите на Климент Римски во Моравија, е сосема умесно да се додаде дека Константин-Кирил (и Методи со придружбата) и нарочно со моштите, биле пречеќани со радост од населението. За ова споменување на моштите на папата маченик, и за излегувањето на населението од градот зборува следниов навод во *Legenda Italica*: „ . . . cognoscentes loci indigene adventum illorum valde gavissi sunt, maxime cum reliquias beati Clementis secum eos ferre audierant, . . . Exeuntes igitur extra civitatem obviam, honorifice et cum ingenti letitia eos receperunt“⁸¹.

Евидентно е дека овде се споменува град во Моравија и авторот на *Legenda Italica* смета дека во време на пишувањето на текстот градот толку добро бил познат како средиште на Моравија и седиште на моравските кнезови, што и не го означил номинално, затоа што се подразбирал. Всушност, овој град би можел да биде пред сè „sidelni hrad knižat Moravskych“, Velehrad, Welehrad, Welrad, Welrat со кои имиња се споменува во различна транскрипција во некои документи и извори. Во прилог на ваквата претпоставка за донесувањето на моштите на папата маченик во Velehrad зборува и следниов навод од Моравската служба (од XIV век) (*Istoria sanctorum Cirilli et Metudii confessorum*): „Gaude Welgrad et tota gens Bohemorum de adventu istorum presulum, beatorum Cirillo et Metudio, . . .“⁸².

Во светлината на наводот од еден ран документ се наложува неопходноста да се наведе и еден важен податок за престојот на Константин-Кирил и Методи, односно и на моштите на Климент Римски, во Оломуц. Имено, прашкиот епископ Север нарачал во XI век да биде од еден стар документ направен пр. пис, според кој се дознава дека Константин-Кирил ја посветил црквата Свети Петар во Оломуц: „ . . . in Olomuc . . . in die conscrationis ecclesie Sancti Petri per venerabilem fratrem Kyrillum . . .“⁸³.

⁷⁷ F. Grivec—F. Tomšič, o. c., str. 131.

⁷⁸ Ibidem, p. 62.

⁷⁹ А. Воронов, o. c., стр. 191—202; В. А. Бильбасов, o. c., стр. 238—246; А. Теодоровъ-Баланъ, o. c., стр. 117.

⁸⁰ *Fontes rerum bohemicarum*, lib., I, p. 101; А. Теодоровъ-Баланъ, o. c., стр. 203.

⁸¹ F. Grivec—F. Tomšič, o. c., p. 62.

⁸² А. Теодоровъ-Баланъ, o. c., стр. 190.

⁸³ В. А. Бильбасов, o. c., I, 1—4, стр. 109; А. Теодоровъ-Баланъ, o. c., стр. 250.

За натамошното изложување од значење е и податокот за времетраењето на Моравската Мисија, односно за траењето на престојувањето на Константин-Кирил и Методи и на моштите на папата маченик во Моравија. Треба да се нагласи дека постојат извесни разлики во означувањето на времетраењето на Моравската мисија во некои од изворите. Така на пример, во Константиновото житие се наведуваат како времетраење на Моравската мисија 40 месеци: „ѿ же мѣсець створи въ Моравѣ...“⁸⁴. Во Методиевото житие, (претпоставено од IX век, пак, за истиот престој на Мисијата се наведуваат само 3 години: „и трѣмъ лѣтомъ ишѣдъшимъ възвратиста сѧ из Моравы...“⁸⁵. Натаму во *Legenda Italica* се наведуваат за споменатиот престој 4,5 години во смисла „Manserunt autem in Moravia per annos IIIor et dimidium, ...“⁸⁶. И во *Legenda Moravica* речиси на идентичен начин се наведуваат 4,5 години на престој на Моравската мисија во смисла: „Manserunt autem in Moravia annis quatuor et dimidium, ...“⁸⁷. Ова сето е наведено затоа што може да се заклучи дека времетраењето на Моравската мисија е вооредно долго.

И затоа токму познавањето на двата наведени податоци, едниот за почестите и радоста со којашто населението од градот ги пречекало Константин-Кирил и Методи, особено дека со себе ги носеле моштите на Климент Римски, и вториот податок дека Мисијата престојувала во Моравија четириесет месеци, отвора можност за претпоставки по однос на култот на Климент Римски во Моравија. При вакви познавања на околностите би можело да се заклучи дека и по свечениот пречек моштите на папата маченик биле и натаму предмет на големо почитување и дека веќе таму во Моравија започнал да заникнува култот на Климент Римски, и тоа во една жива со врска делувањето на Константин-Кирил и Методи.

Во светлината на вака разгледаните факти не треба да биде превидена и маргиналната белешка од XII век, на преписот од документот нарачан од прашкиот епископ Север, којашто укажува на посветување на една капела на Св. Климент во границите, што значи на територијата на Моравија, со следниот зборови: „Consecrarunt hii sancti viri etiam capellam b. Clementis in confinis Moraviae“⁸⁸.

Во текстовите на изворите постои различен приод по однос на околностите во коишто Константин-Кирил и Методи, со моштите на папата маченик и со придружбата тргнале од Моравија, по веќе обавената Мисија и долгиот престој. Во оваа смисла во Константиновото житие се наведува дека Константин-Кирил тргнал да ги посвети своите

⁸⁴ F. Grivec—F. Tomšič, o. c., стр. 132.

⁸⁵ Ibidem., стр. 155.

⁸⁶ Ibidem, p. 62.

⁸⁷ *Fontes rerum bohemicarum*, lib. I, p. 103; A. Теодоровъ-Баланъ, o. c., стр. 204.

⁸⁸ В. А. Бильбасов, o. c., I, i—4, стр. 109; A. Теодоровъ-Баланъ, o. c., стр. 250.

ученици (според правецот по кој се упатил треба да се мисли во Рим) со следниве зборови: „и иде свести оученикы свои.“⁸⁹ Од друга страна во Методиевото житие се наведува поканата од папата Никола I упатена со следниве зборови: „апостоликъ Никола посла по нл.“⁹⁰ Поканата од папата Никола I се споменува и во *Legenda Italica* на следниов начин: „... papa gloriosissimus Nicoalus... mandavit et ad se illos litteris apostolicis venire invitavit.“⁹¹ Во иста смисла се споменува поканата од папата Никола I и во *Legenda Moravica*: „... Papa Nicolaus... Quapropter mandavit per litteras apostolicas illos ad se Romam venire“⁹². Без оглед на околноста дека во изворите не е уточнето дали споменатата покана од папата Никола I е испратена и ја примиле браќата просветители пред тргнувањето од Моравија или подоцна, таа треба да биде особено земена предвид не само затоа што е факт од значење, туку и заради тоа што е испратена во време на затегнатите дипломатски односи меѓу Константинополис и Рим.

Тие затегнати односи се заостриле во 863 година кога папата Никола I, на Соборот во Латеран, донесол формална одлука за сменување на патријархот Фотиј. Оттогаш наваму, и во време на самата Моравска мисија на Константин-Кирил и Методи, односите меѓу Понтификатот во Рим и императорскиот двор и Патријаршијата во Константинополис, уште и натаму се влошувале. До нескриен судир меѓу Рим и Константинополис дошло во средината на 867 година, кога под председавање на самиот император Михаил III е донесена одлука на Синодалниот собор, да се анатемиса папата Никола I, под оптужба дека заземал еретички став по однос на догматското прашање *ex patre filioque*.

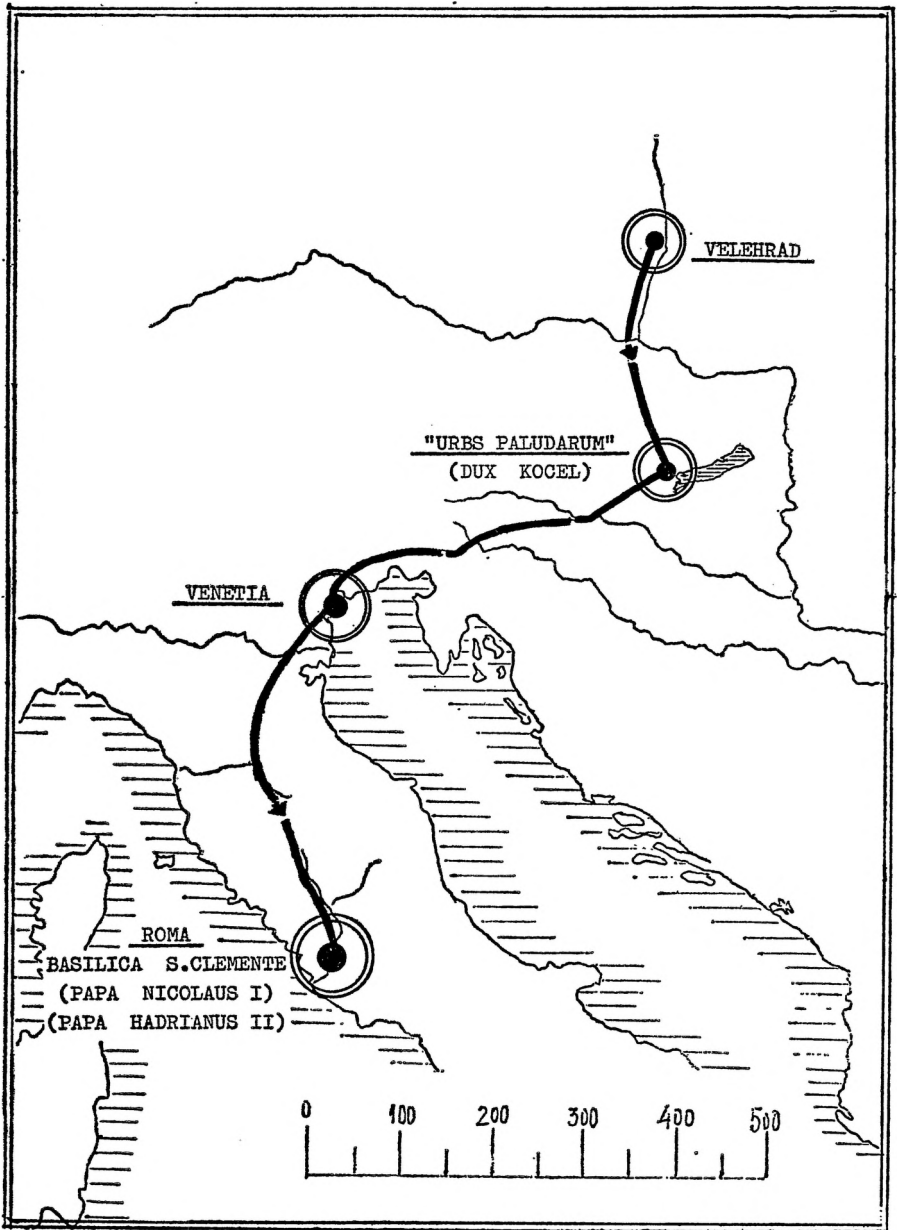
Нови поповолни околности за инаква дипломатска атмосфера меѓу Рим и Константинополис настанале во втората половина на 867 година, со црковно-политичкиот пресврт произлезен од смртта и смената на протагонистите на големиот конфликт. Имено, на 24 септември 867 година е убиен императорот Михаил III и царскиот престол го зазел императорот Васили I. Во тесна врска со овој настан е и смената на патријаршискиот престол во Константинополис: наместо Фотиј нов патријарх повторно станал Игнатиј на 23 ноември 867 година. Во втората половина на истата година започнале слични големи промени и во Рим. На 13 ноември 867 година умрел анатемисаниот папа Никола I и на негово место бил интронизиран, на 14 декември 867 година, неанатемисаниот папа Хадријан II. Овие настани секако влијаеле врз плановите на Кирил и Методи и затоа би можело да се заклучи дека не

⁸⁹ F. Grivec—F. Tomšič, o. c., c tr. 132.

⁹⁰ Ibidem, стр. 156.

⁹¹ Ibidem, p. 62.

⁹² Fontes rerum bohemicarum, lib. I, p. 103; A. Теодоровъ-Баланъ, o. c., стр. 204.

Сл. 5 — Патот на пренесувањето поштите на Климент Римски.

случајно стигнувањето на браќата просветители со моштите на Климент Римски во Рим станало извесно време по 14 декември 867 година⁹³.

На патувањето кон Рим, сл. 5. (низ реката Морава до близу Vin-dobona). Константин-Кирил и Методи со моштите на Климент Римски и со придружбата стигнале кај панонскиот кнез Коцел. За пречекувањето кај Коцел, податокот во Константиновото житие е означен со следниве зборови: „прѣкѣт' же его идуща Коц'лы, кнез панон'скы . . .“⁹⁴, а во Краткото Константиново житие со следниов навод: „И шѣдъ въ Панонію, и тѣ прѣтѣть его Коцель кнезь Дѣшки“.⁹⁵ Хронолошката основа на овие податоци влегува потполно во историските рамки на владеењето на кнезот Коцел во Панонија во времето меѓу 861 и 874 година⁹⁶. По однос, пак, на местото на доаѓањето на Константин-Кирил и Методи со моштите на Климент Римски, најверојатна е претпоставката дека тоа било во Блатноград, односно во „urbs Paludarium“, како што се наведува во Анализите од Фулда⁹⁷, градот што го соградил таткото на Коцел кнезот Прибин, на брегот на езерото Балатон, кај денешниот Кестхел.

Секако дека е од особен интерес да биде познато времетраењето на престојот на Константин-Кирил и Методи со моштите, кај кнезот Коцел, заради согледување на одласите на култот на Климент Римски во Панонија. Меѓутоа, во документите и изворите не можат да бидат откриени непосредни податоци што би давале одговор на ова прашање. Затоа престанува како единствена можност да биде прифатена хронолошката реконструкција на времетраењето на престојот темелена врз извесни посредни наводи во изворите.

Врз основа на некои од таквите наводи би можело да се заклучи дека престојот во „urbs Paludarium“, во Панонија кај кнезот Коцел не бил само поплатно поминување, туку едно подолго задржување. Меѓу наводите што ја потврдуваат оваа претпоставка, првин доаѓа предвид податокот од Константиновото житие: „ . . . Коц'лы кнезь панон'скы . . . вѣзлюбавъ вел'ми словен'скыи книги, наоучити се имъ . . .“⁹⁸ Овој навод што кажува дека кнезот Коцел ги засакал словенските книги, за да

⁹³ F. Grivec—F. Tomšič, o. c., p. 204—, 208, 233; Понтификални хронологији наведени во I дел, белешка 2, став втори; L. Duchesne, Liber pontificalis, II, p. 151—172, Paris 1886—92; H. Laemmer, Papst Nicolaus I und die byzantinische Staatskirche seiner Zeit, Berlin 1857; J. Roy, Sant Nicolas I, Paris 1899; A. Greinacher, Die Anschauungen des Papstes Nicolaus I, Berlin—Leipzig 1909; Ch. Diehl, Les romanesques aventures de Basil le Macédonien, Figures byzantines, Paris 1920; G. Ostrogorsky, o. c., S. 181, 182, 197.

⁹⁴ F. Grivec—F. Tomšič, o. c., стр. 132.

⁹⁵ А. Воронов, o. c., стр. 191—203; В. А. Бильбасов, o. c., стр. 238—246; А. Теодоровъ-Баланъ, o. c., стр. 117.

⁹⁶ F. Grivec, Slovenski knez Kocelj, стр. 26, Ljubljana 1938.

⁹⁷ Annales Fuldenses (sive Annales regni Francorum orientalis ab Einhardo, Ruodolfo, Meginhardo fuldensibus Seligenstadi, Fuldae, Mogontiaci conscripti, cum continuationibus Rarishonensis et Althonsibus Post editionem G. H. Pertzii recognovit Fridericus Kurze) Hannoverae 1891; Annalium Fuldensium continuatio Ratisbonensis, A. 882—897, p. 130, „ . . . Panoniam cum urbe Paludarium . . .“

⁹⁸ F. Grivec—F. Tomšič, o. c., стр. 132.

ги научи. би требало да се толкува во свсјата суштина нз слединов начин. За да имал можност кнезот Коцел да ја запознае, да ја засака, за да ја научи словенската писменост, секако требало повеќе време, односно еден подолг престој на Константин-Кирил и Методи во „urbs Paludarum“.

Во иста ваква смисла зборува и вториот податок од Константиновото житие: „... и вѣда до ѿ оученикъ оучити се имъ.“⁹⁹ И овој вториот податок за подучување на педесетина ученици кои кнезот Коцел им ги доверил на Константин-Кирил и Методи, треба да биде разбран како укажување за еден подолг престој, кој што овозможил на учениците овладување на словенската писменост. Заради почитувањето а секако и поради просветителските заслуги кнезот Коцел му сторил голема чест на Константин-Кирил, како што велат зборовите во Константиновото житие: „велию чысть ѿмѧ сътвори, ...“¹⁰⁰.

Постои, натаму, уште еден индикативен навод во Константиновото житие, којшто иако посредно сепак го разјаснува прашањето за траењето на престојот на Константин-Кирил и Методи со моштите кај кнезот Коцел. Тоа е наводот: „Не вѣзет, же ни шть Растислава ни отъ Коцѧла ни злата ни сребра... тькмо плѣнѣникъ испрошь шть овою дѣ сътъ и штипоустѧ ихъ.“¹⁰¹, којшто укажува на два зклучоци. Најпред дека Растислав и Коцел се наведуваат напоредно, како Константин-Кирил (со Методи) да делувал и кај едниот и кај другиот еднакво значајно, успешно и долготрајно. Понатаму, истото ова може да се заклучи и од околноста дека од двајцата кнезови, Константин-Кирил зел на видум подеднаков број заробеници, заедно деветстотини, за да ги ослободи. Во продолжение на истава мисла може без двоумење да се заклучи дека Константин-Кирил му сторил големи просветителски услуги на кнезот Коцел, за што овој богат му се отплатил со ослободување на неколку стотици заробеници. Ваквата значајна просветителска активност можела единствено да биде изведена само низ период на едно релативно подолго престојување.

При вака реконструираната претпоставка, за релативно долг престој на Константин-Кирил и Методи, заедно со моштите на Климент Римски, во Блатноград — во „urbs Paludarum“, секако има место да се постави прашањето за одгласите на култот на Климент Римски во Коцеловата столицина и во кнежевството Панонија. Во документите и во изворите нема податоци за односот на кнезот Коцел на неговите дворјани, на жителите на Блатноград и на Словните од Панонското кнежевство. кон моштите на Климент Римски и кон неговиот култ. Меѓутоа, може основно да се заклучи дека при едно такво релативно долго престојување и активно делување на Константин-Кирил и Методи, едно заникнување на култот на Климент Римски во „urbs Paludarum“ и во Панонија би можело да се претпостави. Таквиот почеток на култ на па-

⁹⁹ Ibidem.

¹⁰⁰ Ibidem.

¹⁰¹ Ibidem.

пата маченик веројатно би продолжил да се формира и развива и би оставил траги во уметноста, ако Панонското кнежевство продолжеше да живее како државна целина и ако не беше уништено од унгарската инвазија во Панонија во крајот на IX век.

Продолжувањето на патот на Константин-Кирил и Методи, со моштите на Климент Римски, од „*urbs Paludarum*“ кон Рим се одвивало по патштатата прску познатите центри¹⁰², со само едно застојување одбележано во изворите. Тоа застојување било во Венеција каде што Константин-Кирил и Методи, со моштите на папата маченик, се задржале најверојатно недолго време. На ваква претпоставка упатува текстот од Константиновото житие, иако во него се наведуваат и содржините на полемиките околу правопостосњето на литургиските јазици, што ги водел Константин-Кирил со некои од претставителите на венецијанскиот клер:” Ъъ Бенетии же вѣв’шѹ кнѹ, събраше се на нь епископи и попове и чрънориз’ци иако и вран’ца на сокола и въздвигоше триязычнѹ иересь, . . .“¹⁰³. Во натамошното патување на Константин-Кирил и Методи, со моштите на папата маченик до Рим, не се споменуваат во документите нарочно издвоени застанувања; веројатно дека во патниот итинерер имало само етапи по познатата и употребуваната магистрала.

Сè она, понатаму, што во документите и изворите се споменува како особен пречек во Рим, сл. 6, и сите свечености по повод приманњето и погребувањето на моштите на Климент Римски (иако ет оа иницирано од Константин-Кирил и Методи) се веќе дело на папата Хадријан II и организација на Римскиот Понтификат. Во оваа иста смисла треба да се смета дека Константин-Кирил и Методи имаат посредна улога во обновувањето и ширењето на култот на Климент Римски во повеќето од среднословските и западнословските земји, одбележано со многубројни храмови посветени на Климент Римски, и со уште побројни фрески и слики на ликот, целата фигура или во поголеми композиции на Климент Римски (ова сèво опширно регистрирано во големите иконографски корпуси за *Clemens Romanus*). Сето тоа е, меѓутоа, надвор од вистинската насоченост на ова разгледување, коешто ја следи поврзаноста во обновувањето и распростирањето на култот на Климент Римски непосредно со Константин-Кирил и Методи.

Затоа, за главна истражувачка линија во проблематиката што ја следи овој труд од значење е, натаму, обновувањето и распростирањето а понекаде и иницирањето на култот на Климент Римски, што може да се утврди како дело на активноста на Методи, по смртта на Кирил.

Се смета дека веќе истата 869 година, кога починал Кирил, Методи отишол, по покана од кнезот Коцел, повторно во „*urbs Paludarum*“,

¹⁰² Константин-Кирил и Методи со моштите на папата маченик патувале од „*urbs Paludarum*“ до (*Colonia Julia*) *Emona*, во две можни варијанти: или преку (*Colonia Ulpia Traiana Postoviensis*) *Poetovio*, и *Claudia Celeia* или преку *Aquae Iassae* и *Audantonia* до *Tergeste*, *Aquilea*, *Venezia*, *Roma*.

¹⁰³ F. Grivec—F. Tomšič, o. c., стр. 134.

Сл. 6 — Свечен пречек на моштите на Климент Римски во Рим. Детал од фреска во црквата Свети Климент во Рим, IX век.

сл. 7, каде што бил примен со големи почести, како што се наведува во Методиевото житие: „Приятъ же и Коцьль съ великою чъстью . . .”¹⁰⁴. По извесно време, по назревањето на условите за формирање на панонски епископат, веројатно околу 870—871 година, кнезот Коцел го испратил Методи — во придружба на дваесет панонски благородници — папата да го посвети во чин епископ на Панонија, како што укажуваат зборовите на Методиевото житие: „ . . . и пакъ посъла и къ апостоликоу и .к. моужь чъстѣнычѣ чади, да и имоу свѣтитъ на епискоупство въ панонии...”¹⁰⁵

По враќањето од Рим, веројатно во истото време околу 870—871 година, епископ Методи бил вовлечен во остри дисцезно-јурисдикциски полемики со надбискупите и бискупите на соседните постари надбискупии и бискупии (на пример Iuvavum — Salisburg — Salzburg, бискупија од 739 година а надбискупија од 798 година; Flexinium — Frising — Freising — Brižin, бискупија од 739 година) и по судирот бил испратен во Свабија, каде што бил држан две и пол години, според зборовите на Методиовото житие: „а оного засълавъше въ Сѣвѣвѣ дѣржаша полъ третѣ лѣта”¹⁰⁶. Заради повеќе околности релативно доцна околу 873 година, со интервенција на папата Иван VIII (Johannes Romanus VIII, 110 папа по ред, во 872—882 година) епископ Методи бил ослободен¹⁰⁷. Наскоро по овој настан, во времето меѓу 873 и 875 година, четирите големи црквени прелати, противници на епископот Методи и на словенската литургија и писменост, и протагонисти на дисцезно-јурисдикцискиот конфликт, починале¹⁰⁸, по што се открила можност за повторно делување на епископ Методи.

Ова натамошно делување на епископ Методи го обусловуваат, во регионалната насоченост, неколку суштествени околности и настани во блиските земји. Најнапред тоа бил навидумниот услов епископ Методи да биде пуштен од Свабија, но повторно да не делува кај кнезот Коцел (односно во Панонија во старата сирмиумска дисцеза на Св. Андроникус) кон што укажува следниов навод од Методиовото житие: „и тако и поустиша рекъше Коцьлоу: аще сего имаши оу себе, не извоудеши насъ доврѣ”¹⁰⁹. Понатаму тоа би била околноста дека и покрај оваа забрана и закана епископ Методи не би можел долго да делува кај кнезот Коцел, затоа што по 874 година кнезот Коцел веќе не се споменува¹¹⁰. Токму заради сево ова од пресудно значење е правременото барање на Моравјаните, папата да им го даде Методи за архиепископ и учител: „ . . . Моравланѣ . . . къ апостоликоу посълаша . . . то дажь намѣ

¹⁰⁴ Ibidem, стр. 158.

¹⁰⁵ Ibidem.

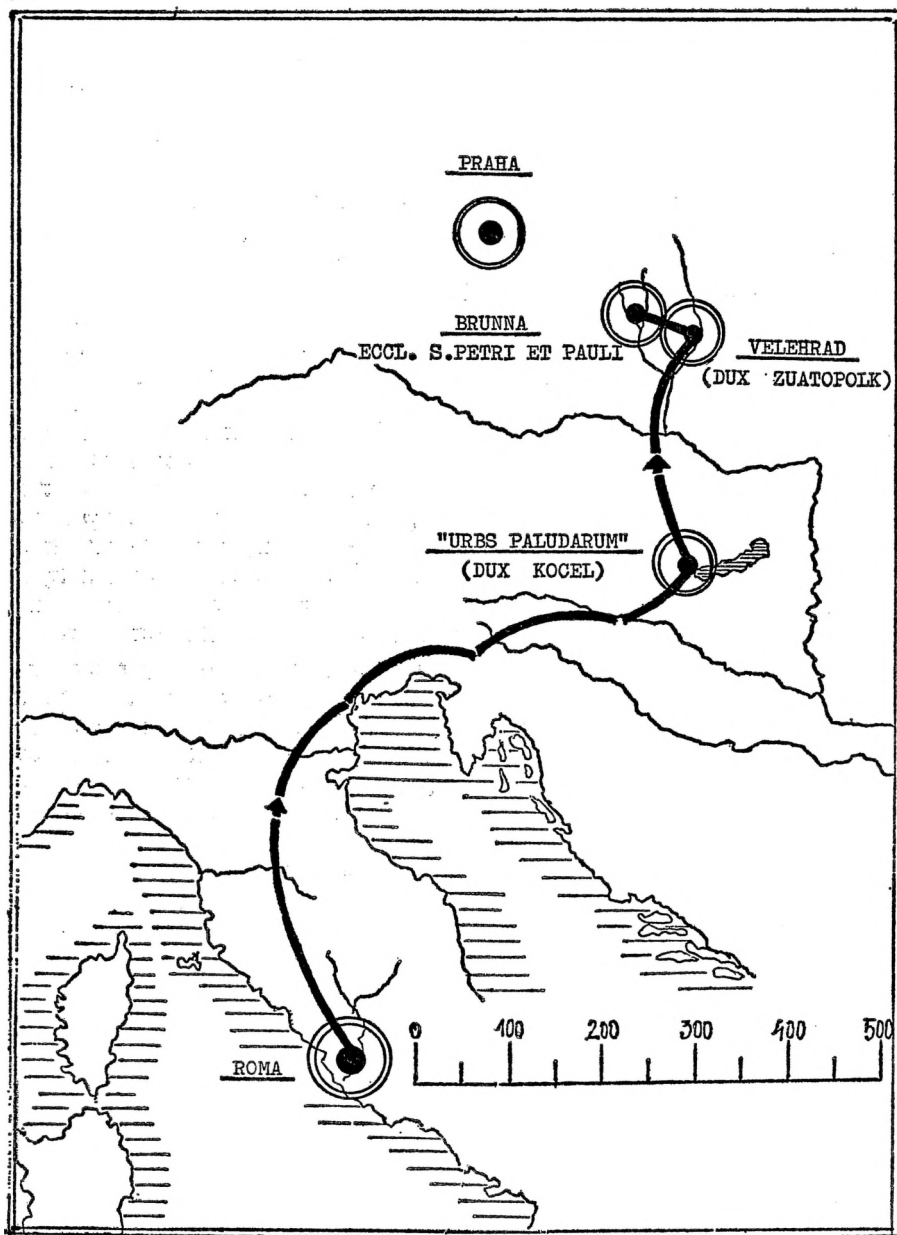
¹⁰⁶ Ibidem, стр. 159.

¹⁰⁷ За оваа мисија папата го има испратено епископот Paulum Anconitanum со соодветни напатствија (F. Grivec—F. Tomšič, о. с., р. 230).

¹⁰⁸ 873 година починал надбискупот Adalvinus Salisburgensis, 874 година починале два бискупи Hermanricus Passaviensis и Lantfridus Sabionensis, а 875 година починал бискупот Anno Frisingensis (F. Grivec—F. Tomšič, о. с., р. 230).

¹⁰⁹ Ibidem, стр. 160.

¹¹⁰ F. Grivec, о. с., стр. 143.

Сл. 7 — Патог на епископ Методи од Рим во Моравија.

Методија архиепискоупа и оучитела...¹¹¹. На крајот во оваа смисла е мошне важен и изменетиот однос на кнезот Светополк кон епископ Методи, што го овозможило неговото доаѓање во Моравија.

Во оваа земја во којашто и порано делувал епископ Методи бил пречеган од кнезот Светополк и Моравјаните со најголемо можно почитување, при што му биле доверени за словенската литургија сите цркви и свештеници во сите градови. Во вакви погодни услови епископот Методи можел да затемсли и да развие голема активност за христијанизација на Моравјаните како што за сево ова сведочи Методијевото житие: „И приимы Свѣтополкъ кнѣзь съ всѣми Моравѣланъи и пороучи имоу всѣ църкѣви и стрѣжѣникѣ въ всѣхъ градѣхъ. Отъ того же дѣне велми начатъ расти оучение Божие... и погании вѣрѣвати въ истинѣнъи Богъ...“¹¹². Проценувајќи ги овие околности би требало да се смета дека од 873 до 885 година, со извесни прекини (при патувањето во Рим околу 800 година и патувањето во Константинополис околу 881 или 882 година) епископот Методи ја вршел многувидната и трајната просветителска и епископска активност во Моравија.

Токму во овој период треба хронолошки да се разврсти и основањето на црквата во Брно, којашто 883 година епископот (во документот именуван како архиепископ) Методи ја посветил на свети Петар и Павле како, што се наведува во пррписот на еден постар запис, направен од *prapositus M.* од Рајград во 1062 година: „Scribo igitur, quod veraciter didici legendo in libro quodam, qui est ecclesie sancti Petri in Bruna et inscribitur his verbis: ... Anno... DCCCLXXXIII consecrata est hec ecclesia in honore beatorum Petri et Pauli... per reverendissimum in Christo patrem Methodium, archiepiscopum Maravensem...“¹¹³.

По ова и во врска со ова разгледување станува сега неопходно да се сврти особен интерес врз делувањето на епископ Методи во покрстувањето на Словените во соседните области. Во оваа смисла токму покрстувањето на чешкиот кнез Борживој, на неговите велможи, следствено и на Чесите, ќе биде настан од значење за затемелувањето, формирањето и развивањето на култот на Климент Римски во Чешка, пред сè во Прага. При ова е потребно веднаш да се нагласи дека за прифаќањето на култот на папата маченик секако била од значење веќе всадејната почит кон моштите на Климент Римски при првиот престој на Константин-Кирил и Методи во Моравија во 863—867 година. Врз ваквиот однос потоа секако влијал и мошне свечениот пречек на моштите на Климент Римски од страна на папата и највисоките прслати а бездруго и пречекот на протагонистите Константин-Кирил и Методи во Рим а подоцна и повторуваната поддршка од страна на Понтификатот на епископот Методи при доаѓањето кај Коцел и кај Светополк.

Христијанизацијата на Чесите, почнувајќи од кнезот Борживој и од неговите триесетина велможи е посведочено во неколку релативно

¹¹¹ F. Grivec—F. Tomšič, o. c., стр. 160.

¹¹² Ibidem, стр. 160, 161.

¹¹³ B. A. Бильбасов, o. c., I, стр. 24—26, 136—137; А. Теодоровъ-Баланъ, o. c., стр. 250.

ра: и текстови. Така, на пример, во текстот на Козма Прашки, praepositus на прашката црква (крај на XI и почетокот на XII век), стојат следниве податоци за Борживој: првиот покрстен кнез од моравскиот епископ Методи: „... Borivoj qui primus dux baptizatus est a venerabili Metudio episcopo in Moravia...“¹¹⁴.

Понатаму и во вториот извор, во *Istoria sanctorum Cirilli et Metulii confessorum*, од XIV век, на неколку места има податоци за покрстувањето на кнезот Борживој и неговите трисестина вслможи од епископ Методи. Спомнатите податоци се наоѓаат во следниве текстови: „Iste beatus ducem Borzywoy bohemorum in quodam convivio regis Swatoruk convertit, et cum eo triginta suo baptizavit et de fide catholica edocuit,“ и понатаму „Cuius verbis dux Borzywoy consentiens, se post refectionem petit baptizari cum suis omnibus, numero triginta, ...“ и понатаму „Sanctus Metudius predixit ore duci Bo. zywoyo prophético, quod si fidem Christi assumeret, ...“¹¹⁵.

И во третиот извор во *Legenda Moraviae* има податоци за покрстувањето на кнезот Борживој, наведени на следниов начин: „Accidit autem, ut rex Swatoruk in quodam convivio ducem bohemiae sub mensa sua in detestationem suae perfidiae locaret...“ и понатаму „Cuius verbis dux Borzywoy consentiens, se petit sum XXX suis numero baptizari“¹¹⁶.

И на крајот и во четвртиот извор во *Historia Poloniae* (од XV в. к) има податок за крштсвањето на кнезот Борживој означен со следниве зборови: „... Borzywoy... qui et ipse a Beato Methudio Moravioꝝ episcopo, cum Ludmilla coniuge sua... ad baptisimi gratiam perductus est“¹¹⁷.

Овој значаен настан, покрстувањето на чешкиот кнез Борживој, не неговата сопруга Људмила и на трисестте негови вслможи, што го сторил епископ Методи, станал истовремено и најпогодниот чин за отворање вратите на култот на Климент Римски во Чешка. Тоа било особено нагласено со фактот дека кнезот Борживој не само што го прифатил новиот култ на Климент Римски туку веднаш му дал на култот и првено место во своето кнежевско седиште во Прага.

За ова сведочи податокот дека првата црква што била соградена по нарачка на кнезот Борживој во Прага, му била посветена на Климент Римски, како што е наведено во текстовите на неколку извори. Од ови текстови треба да бидат наведени следниве зборови за градењето на првата Климентова црква на Храдец во Прага: „Borzywoy... qui que reversi ad sua in castellum, cui vocabulum erat Hradecz supra Multaviam, statuunt sacerdotem, fundantes ecclesiam in honore b. Clementis“¹¹⁸. Значаен во оваа иста смисла е понатаму и следниов навод: „Predictus etiam

¹¹⁴ Fontes rerum bohemicarum, lib. I, p. 18.

¹¹⁵ А. Теодоровъ-Баланъ, о. с., стр. 192, 194.

¹¹⁶ Fontes rerum bohemicarum, o. c., I, p. 105; А. Теодоровъ-Баланъ, о. с., стр. 206.

¹¹⁷ Historia Poloniae, Joannis Dlugosii, lib. I, p. 113, Cracovia 1873; А. Теодоровъ-Баланъ, о. с., стр. 260.

¹¹⁸ Fontes rerum bohemicarum, lib. I, p. 193;

venerabilis dux Borziwoy rediens in Bohemiam in castro. cui nonn Cradic, per manum sacerdotis predicti fundavit ecclesiam in honore beati Clementis p[ro]p[ter] et martiris¹¹⁹. Тр ба да се додаде дека и значајната хроника Annals Bohemorum (од XVI—XVIII век) го спомнува овој храм со зборовите: „Inde Borzivogius Hradceum ditiois suae castrum deflexit, atque excitando temp[or]e memoriae S. Clementis Papae Martyris manus admovit¹²⁰“.

По проценувањето на ваквите податоци би требало да се претпостави дека овој прв храм посветен на Климент Римски би можел да биде лоциран во самата тврдина Храдец, денес Храдчани, старо населено место и тврдина на левиот брег на Елтава (Multavia) во Прага. Современата чешка литература¹²¹, што иаку му посветува особено внимание и на проблемот на лоцирањето на средновековните цркви од овој период во Прага, меѓу кои соодветно и на црквите посветени на Климент Римски, не навлегува во прашањето за категорично лоцирање на овој прв храм на Климент Римски во Прага. Меѓутоа, за една воопштена ориентација, тр ба да се смета дека храмот на Климент Римски „in castellum“, „in castro“ е на Храдчани на местото бр. 1. сл. 8.

Овој прв храм посветен на Климент Римски во Прага значеше не само остварување на иницијативата на епископ Методи туку и снажно учество на чешкиот кнез Борживој во затемнувањето на култот на папата мачешки во Прага, што ќе даде поттик за натамошното рудење и на други храмови посветени на Климент Римски. Меѓу храмовите градени во раиот период и посветени на Климент Римски современата литература им посветува внимание на пет од нив и со изврсна сигурност ги лоцира.

Прв меѓу тие други пет споменици посветени на Климент Римски е црквата „Kapla Swateho Klimenta na Wyssehradie“¹²², која што е во современата литература развртена меѓу спомениците датирани до 930 година¹²³. Црквата се наоѓала на просторот на тврдината Вишехрад,

¹¹⁹ Ibidem, lib. III, p. 529.

¹²⁰ Wenceslai Hagek a Liboczan, Annales Bohemorum, Praga anno MDCCLXI, p. 283. Оваа книга е всушност латински превод на првото издание на хрониката на учениот велмож и прашки свештеник Вацлав Хајек од 1541 година, печатена под наслов Kronyka Czeska, in minori Ciuitate Pragensi, Millesimo Quingentesimo Quadragesimo Primo, Wenceslaus Hagek ex Liboczan Хрониката иако печатена со средновековна чешка готика, е прва книга пишувана на чешки јазик (средновековен), по борбите на Јан Хус и Јан Жишка за воведување на народен јазик. Долго време оваа хроника била сметана за мошне важна за чешката историја, што е посведочено со значајните преводи и повторени изданија 1718 година е издаден превод на Хрониката на германски јазик под наслов Wenceslai Hagecii von Libotschan, Böhmische Chronik, Leipzig 1718, печатен на една понова германска готика. Потоа доаѓа веќе споменатиот превод на латински во 1761 година. Најновото издание е печатено под наслов Václava Hájka z Libočan Kronyka česka, Podle originálu z r. 1541, vydal V. Flajshans, I, II, III, Praha 1928—1929;

¹²¹ V. Piša, O vývoji Prahy v raném feudalismu, Státní Praha, Sborník Pražského střediska státní památkové péče, str. 46, 48, Praha 1965.

¹²² Kronyka Czeska, o. c., list LXII.

¹²³ V. Piša, o. c., str. 37, 38, 49.

на местото бр. 2 на сл. 8, на десниот брег на Влтава, околу 4 км. јужно од Храдчани (тврдината е сега вткаена во урбанизираните градски комплекси Nové Město и Nusle).

Втор споменик од споменатата група е црквата „Klasster Swateho Klimenta z Rožyšan“¹²⁴, во современата литература разврстена исто така меѓу сомениците датирани до 930 година¹²⁵. Црквата се наоѓала на просторот источно од средновековната населба Staré Město, на местото бр. 3 на сл. 8, на десниот брег на Влтава, околу 4, км северно од Вишеград и околу 2 км. источно од Храдчани (квартот Staré Město е сега урбанизирано старо средиште на Прага). За следење вистинитоста на претпоставената локација на оваа црква на Климент Римски, од интерес е да се наведе дека непосредно до местото кае што е лоцирано нејзиното некогашно постоење, денес се наоѓа големата улица со зачуваниот средновековен топоним Na Poříčí, што започнува од некогашните фортификации и од култа Pražná Vraná. Од ист таков интерес е да се додаде уште дека паралелно со големата улица на Na Poříčí, само два блока посеврно е диспонирана и големата улица Klimentska.

Третата црква од групата споменици е храмот „Sv. Kliment v Bubeněch u brodu“¹²⁶, којшто не е означен во плановите на современата литература за овој проблем и не е хронолошки разврстен. Меѓутоа и покрај скудноста на одредувачки околности местонаоѓањето на овој храм може да биде претпоставено на просторот на левиот брег на Влтава во денешниот квартал Bubeněš, што се наоѓа околу 2 км. северно од Храдчани, на местото бр. 4 на сл. 8.

Четвртата црква од групата е „Sv. Kliment na Opuři pražského Hradu“¹²⁷, што е разврстена меѓу спомениците датирани до 930 година¹²⁸. Црквата е хипотетично лоцирана на просторот непосредно под источните бедеми на Храдчани, на местото бр. 5 на сл. 8. При ова е потребно да се објасни дека лоцирањето на овој храм е сосема основано, бидејќи на тој простор под фортификацијата, од кулата Daliborka, и денес води улица што го носи средновековиот топоним Na Opuři.

Петата црква од групата е „Sv. Kliment na cestě z Vyšehradu k brodu pod Hradem pražským“¹²⁹. Тоа е секако онаа црква за која се однесуваат податоците „k svatemu Klimentu k mostu“; „czu sent Clement si komen bi der bruk“¹³⁰; „apud sanctum Clementem (rozumi se tu klášter dominikánsky Sv. Klementa na Starém městě blíž kameneho mostu)“¹³¹; „apud sanctum Clementem in Pragensi civitate (v klášterě Dominikanském

¹²⁴ Kronyka Czeská, o. c., list CCXXVII; Fontes rerum bohemicarum, lib. III, p. 168, „... a k svatemu Klimentu do Poriečan ...“; „... und czu Sant Clement si komen auf das Porschist by nomen ...“.

¹²⁵ V. Piša, o. c., стр. 47.

¹²⁶ Ibidem, стр. 48.

¹²⁷ V. Piša, o. c., стр. 48.

¹²⁸ Ibidem, стр. 46.

¹²⁹ Ibidem, стр. 48.

¹³⁰ Fontes rerum bohemicarum, lib. III p. 169.

¹³¹ Ibidem, lib. IV, p. 39.

blížě mostu)¹³²; „sancti Clementis monasterium“ (svatého Klimenta klášter u mostu)¹³³. Оваа црква е исто така разврстена меѓу спомениците датираани до 930 година¹³⁴. Хипотетичното лоцирање на оваа црква е на десниот брег на Влтава, на патот од Вишеград кон преминот за Храдчани, меѓу средновековниот градски центар Staroměstské Náměstí и Karlov most¹³⁵, на местото бр. 6 на сл. 8. Од значење е дека на овој простор, на десниот брег на Влтава крај самиот Карлов мост (меѓу Liliová ulicá и Křižovnické Náměstí) денес се наоѓа језуитскиот комплекс згради наречени Klimentinum, со црква посветена на Климент Римски во 1715 година.

По ваквото изложување би можело без двеумење да се заклучи дека сите овие шест цркви во Прага, посветени на Климент Римски, несомнено сведочат за интензитетот на култот на Климент Римски во Прага, којшто е затемнен со делувањето на епископ Методи во IX век. Многу аспекти од историјата на овие споменати цркви сè досега не се објаснети и разветлени, што всројатно во иднина ќе биде сторено. Сега, меѓутоа, за овој преглед, би можеле да бидат отворени само некои од важните и интересните прашања, на коишто би можело да се одговори засега само со аналитични и дедуктивни коментари.

Едно меѓу таквите прашања се однесува за датирањето, односно за времето во кое биле соградени храмовите посветени на Климент Римски. Во смисла на порано навестеното дедуктивно коментирање наместо децидни одговори, би можело да се рече следново. Првата црква посветена на Климент Римски на Храдчани е сосема сигурно соградена по покрстувањето и кнезот Борживој, а тоа можело да стане најрано од 873 година до крајот на IX век кога кнезот Борживој починал (син му Спитихнев го наследил во 902 година). Другите пет цркви посветени на Климент Римски би можеле да бидат соградени во времето најрано од 874 па сè до 929 година (до крајот на владеењето на кнезот Вацлав).

Второ натамошно прашање што побудува интерес при разгледувањето на овие шест цркви посветени на Климент Римски е: до кое време биле зачувани овие цркви познати од документи и хрсници. Бидејќи не постојат непосредни изворни податоци за нивното траење, престанува да се прифати како индикативна околност, што е секако заснована на истражувања, дека четири од шесте цркви меѓу кои се: Sv. Kliment na Wyssehradie, Sv. Kliment z Pořučan, Sv. Kliment na Opyši pražského Hradu и Sv. Kliment na cestě z Vyšehradu k brodu pod Hradem pražským се означени и на ситуационите планови што ги констатираат спомениците до 1230 година¹³⁶. Ова прифаќање сторено со

¹³² Ibidem, lib. IV, p. 242.

¹³³ Ibidem, lib. V, p. 399.

¹³⁴ V. Piša, o. c., стр. 47.

¹³⁵ Ibidem.

¹³⁶ V. Piša, o. c., ги означува местата на овие цркви на градските планови бр. I, II и III за времето до 930 година, потоа на градските планови, IV, и V и VI за времето до 1118 година, и на крајот на плановите X, XI и XII за времето до 1230 година (стр. 46, 47, 48, 50, 52, 58, 59, 60), задржувајќи ги истите објаснувања за ознаките.

соодветна критичка резерва, би требало да значи дека храмовите на Климент Римски трагле претпоставено подоцна од тристотни години, од осамека толку долго трагло и културното почитување на римскиот папа маченик.

Поатаму, на едно воопштено прашање за причините поради кои овие Климентови цркви не се зачувани подоцна или дури и до наше време, би можело да се одовори со едно исто така прифатливо објаснување. Имено според современиата чешка литература би можело да се заклучи дека и многу од бројните други цркви соградени во долгиот период до 1230 година не се зачувани до наше време.

Меѓу мошне различните причини за ваквото запаѓање и исчезнување на спомениците можат да се вбројат следниве: дотрајување на црквите од долговременото урнувачко дејство на климатските чинители (при што ни повеќекратните поправки не помагале) и програмирањето на наменското уривање на стари и дотраени храмови за градбе на нови цркви. Оваа последнава причина е најочигледно присутна на Храдчани, таму е првосоградената протороманичка ротоонда урната во горните делови за градба на големата романичка базилика, којашто е во горните делови урната 1334 година за градба на сегашната голема готичка базилика, наречана од кралот Карло IV.

Уште понатаму, по однос на натамошното подоцно траење на култот на Климент Римски во Прага и во Чешка, може да се рече дека во современата литература ова прашање и сега е уште отворено¹²⁷. Заради тоа би можело суштината на околностите во оваа смисла да биде коментирана на следниов начин. Најверојатно е дека со време поновите настани и општествени промени, а особено со затемнувањето, формирањето и развивањето на култот на св. Вацлав и на св. Вит, многу од постарите култови на другите светци, па и култот на Климент Римски ја загубиле најнапред првоставајќи остаа потоа и соодветното значење, отстапувајќи го своето место. Меѓутеа одржите на овој култ на Климент Римски, иако посредно, се зачувал, во Чешка, Моравска и блиските други земји доста доцна па сè до најново време во бројни топоними и во бројни лични имиња.

Надвор од оваа потреба да се нагласи нарочито дека подоцна, во една посредна континуираност, култот на Климент Римски ќе се јави во Максимилијана со дејството на Климент Охридски, што ќе најде одраз и во уметничките интерпретации. Оваа материја, меѓутоа, би требало да биде составен дел од едно друго разгледување, од можниот III дел од студијата Делото на Кирил и Методи во обновувањето и распространувањето на култот на Климент Римски во уметноста.

¹²⁷ V. Piša, o. c., стр. 38.

Dr Konstantin Petrov

L'OEUVRE DE CYRILLE ET MÉTHODE DANS LA RÉNOVATION ET L'ÉXPANSION DU CULTE DE CLÉMENT LE ROMAIN DANS L'ART

R é s u m é

Après avoir recherché, étudié et interprété les citations dans les documents et les sources les plus anciens (mentionnés dans la première partie de l'étude), on constata que Constantin-Cyrille avait de vastes connaissances sur la vie de Clément le Romain, même à Constantinople avant son départ pour la mission chez les Hazarehs, avant son arrivée à Chersonèse et avant la découverte des reliques du Pape-martyre. Avec fondement on peut supposer quels étaient les textes desquels Constantin-Cyrille obtint les connaissances mentionnées. Ensuite on prit en considération les conditions dans lesquelles Constantin-Cyrille comme bibliothécaire des Archives de la patrie-archie de Constantinople pouvait lire les manuscrits et les documents les plus importants. Toutes ces connaissances étaient la condition préliminaire et essentielle, pour que Constantin-Cyrille fixe le but précis de sa mission officielle aux Hazarehs, c'est-à-dire de découvrir les reliques de Clément le Romain et de les transporter à Constantinople. Plus tard ces reliques devinrent une partie des plans politiques et missionnaires de l'empereur Michel III en Europe et une partie de l'activité oecuménique prévue par les frères Cyrille et Méthode.

Dans la seconde partie de l'étude sont exposés les résultats de toutes les recherches sur les documents, les sources et les monuments, qui peuvent donner une réponse au sujet de l'activité de Constantin-Cyrille et de Méthode dans la rénovation du culte de Clément le Romain et ses repercussions dans l'art.

Le premier pas vers la rénovation du culte de Clément le Romain étaient les formes solennelles dans l'action de chercher les reliques et les processions solennelles à Chersonèse, lors de l'introduction des reliques de Clément le Romain dans les temples de Saint Sozonte, de Saint Léonthe et dans la cathédrale de Chersonèse. Après avoir déposé les reliques dans la cathédrale, Constantin-Cyrille et Méthode ayant renouvelé leur mission aux Hazarehs, rapportèrent les reliques à Constantinople. Les recherches confirment avec certitude l'hypothèse, qu'à Constantinople les reliques sont conservées dans l'église des Saints-Apôtres.

Afin d'améliorer les relations très tendues entre les églises à Rome et à Constantinople, l'empereur Michel III décida d'envoyer les reliques du Pape-martyre à Rome, profitant dans ce but la mission de Constantin-Cyrille et de Méthode en Moravie. Lors de ce voyage à Rome, les reliques de Clément le Romain sont d'abord apportées „ad Bulgaros“, et plus tard elles sont accueillies solennellement par les habitants de Moravie et par le duc Rastislav.

Pendant son séjour en Moravie, Constantin-Cyrille bénit l'église de Saint Pierre à Olomuc, ainsi que la chapelle de Saint Clément „quelque part sur le territoire de Moravie“. En route vers Rome Constantin-Cyrille et Méthode développèrent également leur activité à „Urbs Paludarum“ en Pannonie, chez le duc Kocel, ou probablement ils initièrent le culte de Clément le Romain.

Après l'accueil solennel des reliques du Pape-martyre à Rome et après la mort de Cyrille, Méthode revient à „Urbs Palaudarum“ chez le duc Kocel, et plus tard après beaucoup de difficultés il arrive chez le duc Svetopolk en Moravie, ou à Brno il bénit l'église de Saint Pierre et de Saint Paul.

La conversion au christianisme du duc Borjivoi de Prague par l'évêque Méthode fut la raison et le motif pour la construction de plusieurs églises consacrées à Clément à Prague. Parmi les églises consruites par le duc Borjivoi se trouve la première église consacrée à Clément le Romain „ecclesia in honore beati Clementis in castellum Hradecz“, à Hradchany. La seconde église est „Kapela swateho Klimenta na Wyssehradie“, ensuite „Klasster swateho Klimenta z Pořyčan“, puis „Sw. Kliment v Bubench u brodu“, „Sw. Kliment na Opyši pražskeho Hradu“ et „Sw. Kliment na ceste Vyšehradu k brodu pod hradem pražskym“.

Toutes ces églises à Clément sont construites le plus tôt à partir de 874, après l'arrivée de l'évêque Méthode en Moravie, jusqu'en 929, à la fin du règne du duc Venceslas. La durée du culte de Clément est en rapport avec le début des nouveaux cultes de St. Venceslas et de Saint Vit (Guy), qui se substituèrent au culte de Saint Clément. On peut suivre l'existence des temples construits en l'honneur de Saint Clément jusqu'en 1230, et par la suite ils furent désertés. Cependant à l'emplacement de plusieurs temples de Saint Clément, on retrouve les toponymes médiévaux, qui témoignent que vraiment autrefois il existait des églises à ces endroits. Par exemple aujourd'hui à l'emplacement de l'église „Klasster Swateho Klimenta z Pořyčan“ les rues portent les noms médiévaux „Na Pořyči“ et la rue „Kliment-ska“. Le quartier où se trouvait le temple „Sw. Kliment v Bubnech u brodu“, porte le nom provenant du Moyen-âge — Bubeneč. Ensuite à l'emplacement du temple „Sw. Kliment na Opyši pražskeho Hradu“ se trouve la rue portant le nom médiéval „Na Opyši“, et là où se trouvait l'église „Sw. Kliment na ceste z Vyšehradu k brodu pod Hradem kražskym“, se trouve le complexe de batiments jésuites nommé „Klimentinum“.